

Supt această formă cuvântul vine direct din lat. *tubula*, -am, cu căderea lui *u* din silaba penultimă intocmai ca în *subula* > sulă. De la Români cuvântul a trecut la Albanezi *tutë* „Backstein“ pe care G. Meyer (EWA., 451) pe nedrept îl derivă din turc. *tugla*.

Din prezența formei aromâne, rezultă că, în latina balcanică, pe lângă *tubulus* cu înțelesul „kleine (Wasser)röhre, übertragen auf einen röhrenförmigen Dachziegel“ din care a ieșit ngr. τούβλων „Ziegel“; τούβλωνω „belege mit Ziegeln“ — care a trecut la Aromânii din Epir *tuvlă*, la Albanezi *tuvle*, la Turci *tugla*; de la Turci l au luat numai Bulgarii *tugla* și *tuhla*, nu și Albanezii — a mai existat și *tubula*, cu aceeași trecere de sens, pe care au moștenit-o Români supt forma *tulă* la Aromânii din Macedonia, de la care a trecut, după cum am spus, la Albanezi (vezi G. Meyer, *Ngr. St.*, III, 65 și *Jahresb.*, XV, 130).

Cu acest cuvânt se dovedește și la Români prezența unui termen de zidărie din fondul latin, despre a cărui pierdere vorbește J. Jud în studiul său *Probleme der altromanischen Wortgeographie* publicat în *Zeitschr. f. rom. Phil.* XXXVIII, p. 26, n.

Th. Capidan.

1. Biet.

Biet, *biată* „vrednic de compătimire, sărac, sărman“ se întrebunțează ca atribut pe lângă un substantiv. Astfel: *Casele bieților oameni le-au înecat*; *doi bieți nenorociți oameni*; *biete-vrăbii*; *vai de biata țară, când vom avea războaie între noi!*; *biet de tine!*, *nici tu n'ai fost făcut în ceas bun!* etc. Arată deci o compătimire pentru o ființă nenorocită, care suferă de o boală, de sărăcie ori de alte cauze cari produc tristețe, amărăciune etc., cum se vede din faimosul vers al lui Eminescu: *Vai de biet Român, săracul, Indărăt tot dă ca racul!*

Se întrebunțează apoi ca apozitiune pe lângă un pronume personal, cuprinzând aceleași sensuri, corespunzătoare fr. *pauvre*, it. *povero*. Astfel: *bietul, biata de mine!* etc.; *eu, bietul!* (comp. it. *povero me!* „bietul de mine; eu, bietul!“). Cuvântul este cunoscut în tot domeniul dacoromân.

Se întâlnește și varianta *bied*, -ă (Vâlcea) în care *d* se explică prin influența formelor, de origine slavă *bedă*, *bidă* *biedă*.

„nevoie, necaz, pacoste“¹, de cari a fost apropiat cuvântul românesc, prin sensurile lui.

Ca origine rom. *biet* nu poate derivă din paleosl. *bědъnъ* „sărman, sărac“², pentru că nu se poate explica trecerea lui *d* în *t* și nici a lui *ě* în *ie*. Afară de aceste motive, alterarea lui *b* în formele dialectele *ghiet*, *bghiet* etc., arată că acesta a trebuit să fie urmat de un *i* lung sau de un *e* deschis.

Biet are caracterele fonetice ale unui cuvânt străvechiiu, de aceea a și fost pus în legătură cu lat. *vietus*³. Acesta ajungea însă în lat. vulg. la **vetus*, cum observă dl S. Pușcariu (*EW*. 201 cf. și *REW* 9325) și apoi, în românește, la **văt* (comp. lat. *verus* > rom. *văr* etc.).

Dacă luăm în considerare alte cazuri analoge ca sens, cum sânt *amărit*, *nefericit*, întrebunțate ca și *biet*, în locuțiunile „amăritul de el“, „nefericitul de mine“, „un amărit de om“ etc., ajungem la concluzia că termenul de care ne ocupăm a putut fi tot un participiu, devenit adjectiv și redus mai târziu numai la întrebunțarea lui legată de substantive sau pronume.

Participii de acestea rămase din verbe cari au dispărut din limbă, ori numai s’au depărtat de ele ca formă și sens, sânt de ex. *curat*, *strâmt* (de la verbul *a strânge* cu part. actual *strâns*), *beat* (de la *bîbo*), *înțelept* (part. de azi este *înțeles*) etc.

Biet a fost un participiu care a însemnat „amărit“, „necăjit“, ca arom. *nvirinat* „posomorit, întristat“ (< *nvirinedz*) (comp. și *nșirpicat* „rău ca un șarpe“ < *nșarpic*)⁴ etc. și duce la lat.: *bīllior-ari*, atestat în Gloss. și tradus de unele dicționare prin „se făcher“, iar în Thesaurus (p. 1987) prin „irascor, χολῶ“. E atestată și forma *biliabundus* (v. ibid, s. v.). Verbul acesta este un derivat din *bīllis* care avea și sensurile „amaritudo, tristitia“⁵, iar adj. *bīlliosus* are și accepțiunea „semper tristis“ (în Isid.), cum se poate vedea și din formula atestată în inscripții și în Gloss. *sine bile* „ἄλυπος“, „exempt de tristesse“.

Astfel part. *bīlliatu*s, al verbului atestat, cu sensul de „amă-

¹ *Dicț. Acad* unde se dau (p. 535) și formele slave corespunzătoare: bulg. *běda*, rut. *bidá* „nevoie, necaz“, sârb. *bijěda* „năpaste, învinuire nedreaptă“ (v. și *REW*. 9325).

² Cihac, *Dicț. etim.*, II, 13.

³ O. Densusianu, *H. l. r.* 99.

⁴ V. mai multe exemple în G. Pascu, *Sufixele rom.*, 93 sqq.

⁵ În Georges⁸ se dau și sensurile „Zorn, Unville, Verdruss“, iar *atra*, *nigra bilis* corespunde gr. *μελαγχολία* „Schwermut, Tiefsinn“.

rît, necăjit, trist, nenorocit“, ajunge în rom. la **biāt* > **biat* fem. *biată*, plur. *biefi, biete*, după care s'a refăcut la singular și masc. mai nou *biet*.

Tot astfel s'a refăcut *beat* < lat. *bībītus*, care trebuia să devie **băt*, după fem. *beată* (în CDDE 153, se explică prin influența inf. *a beà*), precum și *boier* (mai vechiu *boiar*), *cuier* (pentru *cuiar*, după plur. *cuiere*; *oier* etc. Despre acest fenomen am vorbit și la tratarea cuvântului *fluier*.

În ce privește puterea lui *i* lung de a influența pe *h*- inițial, deși urmă un *l*, nu o vocală, lucrul s'a petrecut ca și în **fī-lianus* > arom. *h'il'in*, rom. *fin*, dial. *hin*; *fīiastru*, *hūiastru* arom. *h'il'astru* < lat. *fīliaster*; *iert* < lat. *īberto* etc., în cari se vede că *ī* a avut valoarea unui *i* în hiat, chiar după dispariția lui *l* înmuiat sau a lui *-b-* intervocalic.

Biet este prin urmare încă unul din cuvintele noastre latine cari arată stări sufletești și cari au o putere de conservare ce se explică tocmai prin legarea lor de viața intimă a poporului.

Dintre celelalte limbi romanice numai sarda (campid.) a păstrat subst. *bilis* (REW 1105).

2. Arom. mușat (istror. mușât) „frumos“.

Cuvântul aceasta e considerat de obicei ca un derivat din *frumos* — **frumușat*, cu afereza silabei *fru-*. Această explicare e foarte greu de admis fiindcă desvoltarea firească, susținută de baza *frumos*, duce mai curând la **frâmșat*, ca în v. dacorom. *frâmse(a)șe*.

Ideea de „frumos“ este însă legată și de aceea de „tânăr“, „gras“, „sănătos“, „roșu la față“ (comp. Berneker, *Et. Wb.*, 607 la *krasa*, cu diverse forme slave, având sensurile de „roșu, gras, frumos“, „blühen, Farbe, Blut“ etc.). Lat. *almus* „nourissant, nourricier, bienfaisant, bon, sain“ are derivatul *almitas* „grâce, beauté“, *almities* id.

Această atmosferă semantică și fonetismul cuvântului rom. duc la lat. *musteus* „jung, frisch, neu“, care, ca și *mustus*, se întrebuință ca adjectiv pe lângă *agna, vinum* etc. În limbile roman. găsim gen. *mușu* „gut genährt“ și mai ales span. *mozo*, port. *moço* „jung“, „Bursche“ (REW, 5779).

Schuchardt se ocupă pe larg de soarta lui *musteus*¹ în limbile roman. și dă exemple apropiate de ale cuvântului nostru

¹ *Romanische Etymolog.* I. 57 ssa., II. 5–6.

Astfel derivate din lat. *vinosus* (în sensul de „ceea ce are culoarea ca de vin roșu“) ajung să însemne în lomb. și emil. „grasotto e morbido“, „ilare“, „piacevole“, iar gen. *musciu* „benefic“, „ben pasciuto“, „agiato“; it nord. *mostos* „heiter, rundlich, angenehm“, deci toate referitoare la înfățișarea exterioară a omului.

Prin urmare baza lui *mușat* este un derivat, adjectiv participial din **muș* (< *musteus*), cu sensul de „tânăr (comp. „Român verde“), plin la față, sănătos“ (sensul primitiv al gr. *καλός* este „sanus“, Boisacq, s. v.), „gras“, cu fața rotundă, cum sânt copiii și tinerii. Toate aceste sensuri le-am văzut la exemplele de mai sus. Că se va fi amestecat și noțiunea de „roșu“ (vin, must), amintită de Schuchardt, care duce și ea la ideea de „frumos“ (v. formele slave), este posibil, dar faptul acesta nu e numai decât necesar pentru înțelegerea dezvoltării semantice a lui *mușat*.

Acesta a trebuit să existe odată și în dacorom., căci numele propriu *Mușat*, al vechilor voievozi, existent și azi, nu poate fi decât același cuvânt. În „Documentele lui Ștefan cel Mare“, publicate de I. Bogdan, se întâlnește și numele *Mușă*, care e greu de despărțit de *Mușata* și *Mușat*¹. Iar, dacă este așa, atunci *Mușă* ar fi forma mai veche, corespunzătoare lat. *musteus*, -a, care ajunge în rom., din punct de vedere fonetic, la *muș(ă)*.

3. Râncaciu, rânca.

Se numește boul sau calul rău castrat, sau rămas cu un singur testicul. Se întâlnesc și formele *râncău*² și *rânc*³.

Este lat. *ramex*, -icis „hernie“, „varicocèle“ (comp. și *ramicosus* „qui souffre d'une hernie“), devenit **ram(e)ce* + suf. -*aciu* > *râncaciu*, prin trecerea lui *m* > *n* înainte de guturală, de care am vorbit în altă parte a acestui volum, Transmont. (Portug.) *rancolho* este mai curând din aceeași bază cu cel rom., decât franc. *rank* „kreuzlahm“, „gekrümmt“⁴.

¹ Cf. I. Bogdan, o. c. III, 157: ... *fata Mușatei* ... și *nepoatele lor de soră Mușă*, cu *sora ei Anușca*. Sensul ar fi deci „Mândra“, „Frumoasa“.

² Cf. Tiktin, *Dicț.* s. v.; Șăineanu, *Dicț.*, cu definiția „boul rămas defectuos de la întorsul testiculelor“.

³ *Revista crit.*, lit. III, 167.

⁴ DE W. 7044

Înțelesul a fost cel de animal care suferă, care a rămas cu un defect la testicule, prin castrarea rău făcută și apoi (bou, cal) „cu un testicul“. Forma *rânc* presupune un **ramicus*, dar, cum cea mai răspândită e *râncaciu*, atestat și în arom. *arungaciu*, cu același sens¹, ar putea fi însuși subst. *ramex*, *-icem*, > *rânc* (pentru **rânce*), din plur. *rânci* (comp. *berbec*, *purec*). S'a zis adecă „un rânc de cal, bou“, cum se zice „o boală de vacă“, „o râie de capră“, „neă talâne“! (i se zice calului). Toate acestea sânt nume de boale, întrebuițate ca epitete pentru animale.

Ramex este derivat din *ramus* (v. Walde² 640). De aceea cred că și *râncă*, cu care Tiktin pune în legătură pe *râncaciu*, este lat. **ramica* (< *ramus*) devenit *râncă*, prin aceeași transformare fonetică arătată mai sus. Cuvântul s'a păstrat și în fr. *ranche*, de unde derivatul *rancher* „Wagenrunge“ (REW. 7026 s. v. **ramica* Leitersprosse“).

Sensurile ce le are *râncă*, foarte apropiate de ale cuvântului fr., sânt: „nuiă“ (la Dosofteiu), „vână de bou“ (Ochsenzimmer), „legăturile leucelor de carâmbii carului“², care se știe se fac și din cercuri de nuielă împletite (comp. fr. *rancher*).

Pentru sensul de „vână de bou“ să se compare *vargă*, *vergea*, care poate fi de lemn sau de fier și se întrebuițează azi ca și *rânca* (în Moldova) cu accepțiunea de „nuiă“, „vargă“ de bătut (comp. și *coardă*, de lemn, deci o nuiă, sau de os). Tiktin citează, de altfel, pentru sensul de „Ochsenzimmer“, fraza *Îl bătù cu o rânca atât de tare încât și astăzi vânătăile stau neșterse...*

4. Râjnița, a râjni; Râjnov (sat) etc

Râjnița este un instrument de măcinat, compus din două pietre mai mici decât cele de la moară, dintre care cea de deasupra se învârtește cu mâna, cu ajutorul unui mâner. Această morișcă mai există și azi în unele părți din Ardeal și Moldova³, după cât

¹ V. dicționarul lui Dalametra.

² DR II, 604, unde dl Pușcariu revine asupra explicației mai vechi a lui *râncaciu* din **renicus* și arată că e grea derivarea lui *râncă* din paleosl. рѣка „Arm“ (dată de Tiktin), din cauza sensurilor cuvântului rom. Greutatea fonetică ce o observă d-sa pentru o apropiere de germ. *Ranke* (cu *wr-* la origine) îndreaptă și mai mult privirile spre baza lat. dată de mine.

³ *Șezătoarea* VIII, 91: „râjnița e o morișcă purtată cu mâna, în ea se face și făină și crupe“; cf. și Păcală, *Mon. Râșinari* 436. În *Chest. Hasdeu* VII, 171 (Ialomița) se dă cu sensul de „mora“.

știu eu. Geograficește n'am putut stabili existența obiectului, dar cuvântul este general în dacoromână. În limba v. rom. se întâlnește și cu sensul de „moară“, iar astăzi designează în special mașina mică de măcinat cafeă.

Damé traduce cuvântul în dicționarul său cu „moulin à bras“, „mulin à café“; *Lex. Budan* cu „mola manuară“, „Handmühle“¹

Râjnița cu pietre se poate purta și cu căruța, nu e fixă ca moara. De aceea în vremuri de bejenie, de mișcări de populații, de fugă dinaintea primejdiilor, cum îmi spunzau odată niște țărani din Ialomița, se puteau măcina cerealele pentru a face făină, chiar în căruța, în cursul mersului. E un cuvânt din cele mai interesante din punctul de vedere al metodei ce trebuie întrebuințată în cercetările etimologice. Fiind un termen care se leagă de un instrument, sensul lui, ca în genere la orice termen tehnic, nu trebuie considerat ca rezultat al unei evoluții semantice, cum face Tiktin, l. c., punându-l în legătură cu v. slav. *raĭka* „mână“, *raĭčnica* „Halsfessel“, ci mergând de-adreptul la un prototip care înseamnă „moară, morișcă“.

Acesta e ușor de aflat în slavă și-l ascundeă o simplă metateză, despre care am vorbit, cu prilejul altor explicațiuni de cuvinte românești², că trebuie să-i dăm o atențiune mai mare în cercetările lexicului nostru.

Terminul v. slav este, cum a spus foarte bine Cihac (*Dict. ét.* 309), *žrūny* „Mühle“, „pistrinum“³, care cu sufixul *-iĭā* și cu metateză lui *ž* a ajuns la *râjniță* (pentru **jârniță*), iar ca sens ar corespunde rom. „morișcă“. Odată a trebuit să existe și **râjnă*, fiindcă avem și derivatul a *râjni* „a măcina cu râjnița“ (comp. nsl. *žrniti* „mit der Handmühle mahlen“)⁴ și *râjnitoare* Improspătez această explicare a lui Cihac, pe nedrept uitată, nu numai pentru principiul amintit mai sus, dar și pentru lămurirea numelui de localitate: *Râjnóv*, sat lângă Brașov. Acesta nu este alt-

¹ V. și Tiktin *Dict.* p. 1329: *râjniță* „Handmühle“ für Getreide etc. Kaffee-, Pfeffer-, Pferdewühle“.

² V. mai înainte *Crâmpeie de l. și v. rom.*, p. 604.

³ Miklosich *Et. Wb.* care dă și forma ung. *reznyce*, împrumutată de sigur din românește. Cf. și Walde *Et. Wb.* 2, 344; Feist *Et. Wb.* 2, 43, unde se dau și corespondentele got. *qairnus* „μύλος“; lit. *gīrnos* id., cymr. *breuan* „Handmühle“ etc. de la ideea de „a măcina“

⁴ Miklosich *l. c.*

ceva decât v. slav. *žrūnovy* „molae“¹, adecă „(satul sau valea) morii“ și arată că, întrucât nu se găsește în nici una din formele slave, metateza s'a petrecut în limba română, ca să se poată păstra și într'un nume topic și că numai după aceea a fost împrumutat de Unguri care îi zic *Rozsnyó* și de Sași cari îl numesc, cu etimologie populară, *Rosenau*, dar în s. XIV *Rasnov*². Astfel se dovedește că Românii au locuit acolo înainte de Sași și de Unguri.

Este interesant de remarcat că numele unui alt sat din ținutul Brașovului, *Zârnești*, duce tot la un termen, privitor la cultura cerealelor, care e v. slav *zrūno* „grâu“, dat bine înțeles unui nume de persoană (comp. numele rom. *Mălăiu*, *Ovesea* etc.).

De aceea e posibil ca și numele de *Țara Bârsii* și *Brașov* să stea în legătură cu agricultura ce a trebuit să se facă din vremuri depărtate în acest colț de șes³.

Pentru a curmă „obosi“ (prez. indic. *cürmu*) din arom., dl. P. Papahagi (*Scritori Aromâni*, 205) trimite la G. Meyer, care îl pune în legătură cu ngr. *κορμός*, alb. *kurm* „Stumpf“, de unde mai târziu sensul de „Körper“, pe care îl are azi forma alb. Dl. Papahagi nu aprobă această legătură. În dicționarul său etimologic, G. Meyer pornește de la ngr. *κορμί* „Körper“. Cum am dovedit la locul său (în această *DR.*, 619—20), cuvântul nu poate fi socotit ca neogrec la noi, pentru că e răspândit în întreg domeniul dacoromân, se găsește atestat și în limba veche, iar din punct de vedere geografic, existența lui în aromână, albaneză și dacoromână, dovedește că e din vremea când aceste graiuri erau în strânsă legătură. Evoluția de sens și fonetică arată și ele vechimea cuvântului.

Adaug că *u* din alb. *kurm* (substantiv!) dovedește că prefacerea lui *o + r* din v. gr. *κορμός*, s'a întâmplat chiar în latina vulg., ca să se fi putut transmite astfel și în română. Fenomenul a trebuit să fie mai răspândit, cum s'a putut vedea din exem-

¹ V. Miklosich, *Lex. paleosl.*

² Cf. S. Moldovan și N. Togan, *Dicț. numirilor de loc. cu pop. rom. din Ungaria*. Pentru *Rasnov* comp. A. Scheiner, *Die Mundart der Burzenländer Sachsen*, p. 136

³ Să se compare pentru această idee, got. *barizeins* „ăus Gerste“, v. bulg. *brašno*, serbo-kroat. *brašno* „Mehl“ etc. dintr'o bază indoeurop. **bharos*, **bhars-inom* „zum Gerste gehörig“ (v. Walde Wb.² 272; Feist o. c., 60). (Țara) *Bârsii* ar fi astfel un nume străvechiu ce ar fi însemnat „Țara orzului“, cu un ecou mai târziu în forma slavă *Brașov* (= „târgul cerealelor“?).

plele aduse la explicarea ce am dat rom. *urdă* în legătură cu v. gr. $\delta\rho(\rho)\acute{\omega}\delta\eta\varsigma < \delta\rho(\rho)\acute{\omicron}\varsigma$. Afară de rom. *urmă* < v. gr. $\acute{\omicron}\sigma\mu\eta$ (* $\delta\rho\mu\eta$) etc. mai amintim aici pe arom. *murnu* < lat. **morinus* (CDDE, REW, s. v.), rom. *mură* < lat. *mōrum*, rom. *curte*, alb. *kurt* etc. < lat. **curtis -em* < clas. *cohors, cohortem* (cf. CDDE 464, unde se adaugă „cu trecerea încă neexplicată a lui *o* la *u*“). Probabil că acest fenomen stă în legătură cu influența vreunui dialect v. gr. asupra lat. vulg., fiindcă se vede mai ales la cuvinte v. gr. pătrunse în latină. Chiar lat. *morum* (*morus*) este împrumutat din gr. $\mu\acute{\omicron}\rho\omicron\nu$, cum a arătat Claussen și cum admite și Walde (v. *Etym. Wb. lat. Spr.*² 495)

G. Giuglea.

Articole mărunte.

Forma de conjugare „ei face“.

Intrebuințarea formei de la singular la plural, în persoana a treia a verbelor de conjugările II-IV, e un fenomen foarte obicinuit, cu deosebire în Muntenia și în Transilvania de sud. Conjugarea „ei face“ în loc de „ei fac“ se răspândește din ce în ce mai mult și e una dintre cele mai dese „greșeli“ pe care o fac chiar cărturarii din regiunile amintite, în graiul familiar și mai puțin îngrijit.

Explicarea care se dă de obicei e următoarea: deoarece la conj. I avem *el cântă* și *ei cântă*, această egalitate la singular și la plural, a atras după sine o egalitate a persoanei a treia, în cele două numere, și la celelalte conjugări.

Explicarea e simplă — prea simplă, mi se pare, ca să fie mulțumitoare. Intr'adevăr, cel ce cunoaște limba română, trebuie să constate că ea se caracterizează tocmai printr'o pronunțată tendință de a avea pentru diferite funcțiuni morfologice expresiuni formale cât mai distincte. Orice mijloc formal, fie el o deziniență sau o modificare a tulpinei, este binevenit și repede generalizat: *față-fete*, atrage după sine pe *față-fețe*; schimbările pe care le produce deziniența *i* la sfârșitul tulpinei și influența ei asupra vocalei tonice (*roată-roși*, *stradă-străzi*) e cauza întrebuințării tot mai mari a plurarelor în *-i* la feminine, etc. (cf. și DR. II 37 s. u.). În consonanță deci cu această tendință generală a